

DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2024-38-18>

УДК 930.25(477)Грінченко:Матушевський

Н. О. ЯКОБЧУК, канд. істор. наук,

старший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики

e-mail: n_yakobchuk@ukr.net ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2679-2643>Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського
вулиця М. Берлінського, 9, м. Київ, 04060, Україна**БОРИС ГРІНЧЕНКО ТА ФЕДІР МАТУШЕВСЬКИЙ:
ЕПІСТОЛЯРНИЙ ДІАЛОГ**

У статті проаналізовано комплекс взаємного листування Бориса Дмитровича Грінченка та Федора Павловича Матушевського – відомих громадських діячів, представників українського національного руху початку ХХ століття. Досліджено зміст та джерельне значення епістолярію, датованого 1902 – 1910 рр. До статті додано тексти автографів окремих епістол.

Мета дослідження – визначити тематичний діапазон, інформаційний потенціал та джерельне значення листування для дослідження громадського та культурного життя України початку ХХ століття, а також уточнення ключових етапів життєвого шляху респондентів.

Методологія дослідження. Стаття написана на основі принципів історизму, науковості та системності. Застосовано загальноісторичні та джерелознавчі методи дослідження: аналітичний, синтетичний, хронологічний, евристичний, критичний, археографічний та інші.

Наукова новизна зумовлена відсутністю комплексного дослідження листування Б. Грінченка та Ф. Матушевського, необхідністю залучення його до наукового обігу.

Висновки. Встановлено, що комплекс листування Б. Грінченка та Ф. Матушевського має невеликий обсяг, але це не применшує його цінність як історичного джерела. Визначено тематичний діапазон та інформаційний потенціал епістолярію. Розкрито його значення для дослідження громадського життя України початку ХХ ст., уточнення фактів біографій респондентів. Аналіз листування діячів дає можливість дослідити видавничу діяльність діячів та умови праці української інтелігенції на початку ХХ століття. Важлива тема у листуванні – обговорення подій, що відбувалися на Київщині, Чернігівщині та Харківщині внаслідок революції 1905 року.

Ключові слова: епістолярій, Б. Грінченко, Ф. Матушевський, український національний рух, громадська діяльність.

Як цитувати: Якобчук Н. О. Борис Грінченко та Федір Матушевський: епістолярний діалог. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Історія України. Українознавство : історичні та філософські науки.* 2024. Вип. 38. С. 191-199. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2024-38-18>

In cites: Yakobchuk N.O. (2024) Borys Hrynchenko and Fedyr Matushevsky: epistolary dialogue. V. *N. Karazin Kharkiv National University Bulletin. Series History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences*, 2024, Issue 3, (191-199), DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2024-38-18> (in Ukrainian).

Кінець ХІХ – початок ХХ ст. – час самовідданої праці представників української інтелігенції, які в складних умовах урядових заборон 1863 і 1876 років сприяли національно-культурному відродженню, збереженню ідентичності і формуванню самосвідомості рідного народу. Вони прикладали титанічних зусиль, щоб розвивати українське шкільництво, книговидавництво та інші сфери громадського життя. Старше та молодше покоління цих діячів – це сотні імен, добре знаних і маловідомих, гідних належного пошанування сьогодні.

Помітне місце серед них займають Борис Дмитрович Грінченко та Федір Павлович Матушевський. Упродовж майже 10 років їх поєднували спільні громадські, видавничі справи, участь у редакторських колективах щоденних газет «Громадська думка» та «Рада», українських політичних партіях та громадських організаціях, а також досить теплі дружні взаємини. В українській історії Б. Грінченко залишився як відомий педагог, письменник, поет, етнограф та громадський діяч. Федір Матушевський – постать менш відома українцям: публіцист, журналіст, редактор та дипломат. Серед його досягнень – сотні статей у газетах та журналах, заснування видавництва «Вік», редакторство часопису «Громадська думка», членство в Українській Центральній Раді, керівництво Українською дипломатичною місією УНР у Греції.

Від початку 1900-х років Борис Дмитрович та Федір Павлович тісно спілкувалися, приятелювали родинами, свідченням чого є їх взаємне листування. За останні 20 років до наукового обігу запроваджено частину епістолярію обох діячів. Опубліковано листи Б. Грінченка до М. Аркаса, О. Куліш, В. Гнатюка, О. Кониського, О. Маковея, С. Смаль-Стоцького, Д. Яворницького, К. Студинського, В. Стефаніка та ін. [1]. Активним дослідником наукової та епістолярної спадщини Б. Грінченка є В. Яременко [12]. Окремі її аспекти вивчав І. В. Погребняк (лірична складова епістолярного діалогу із Марією Грінченко, культурологічні концепти епістолярію Б. Грінченка, контекст доби в епістолярії Б. Грінченка, епістолярна дискусія Б. Грінченка та М. Кропивницького щодо шляхів розвитку українського театру, епістолярний діалог з Трохимом Зінківським та Іваном Зозулею) [5, с. 317–325; 6, с. 84–88]. Об'єктом досліджень М. М. Чорної є літературна критика в епістолярії Б. Грінченка, poetика епістоляріїв письменника та Трохима Зінківського [7, с. 62–67]. Н. В. Павлик проаналізував комунікативно-прагматичний та функціонально-стильовий аспект листування Трохима Зінківського з Борисом Грінченком, а С. Кіраль епістолярій цих діячів у праці «...Віддати зумієм себе Україні»: Листування Трохима Зінківського з Борисом Грінченком» [4, с. 448–455; 2].

Частково видано кореспонденції Ф. Матушевського, адресовані Є. Чикаленку, М. Грушевському, С. Єфремову, О. Кобилянській та ін. [3, с. 640–675; 9, с. 368–381; 10, с. 215–237; 11, с. 126–147]. Однак, власний епістолярний діалог діячів досі не став об'єктом наукових студій. Фрагментарні відомості про листування Бориса Дмитровича та Федора Павловича вдалося виявити лише у статті та дисертаційному дослідженні С. О. Якобчук [11, с. 126–147; 8, с. 1–20]. Згадані обставини зумовлюють актуальність та посилюють новизну нашої публікації.

Мета статті – визначення тематичного діапазону, інформаційного потенціалу та джерельного значення взаємного листування Б. Грінченка та Ф. Матушевського для дослідження громадського життя України початку ХХ ст., а також життєвого шляху респондентів.

Комплекс листування діячів нараховує 22 одиниці. Він компактно зберігається у фонді Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського (15 кореспонденцій Ф. Матушевського) та Центрального державного історичного архіву України в місті Києві (7 епістол Б. Грінченка) [13, ф. III, спр. 38690-38704, арк. 1–21; 14, ф. 587, оп. 1, спр. 2, арк. 1–8]. Листування датовано 1902 – 1906 і 1909 – 1910 рр. Це великі листи, написані на кількох аркушах, поштові картки, листівки та записки. Всі автографи збереглися добре, механічних пошкоджень, які б перешкоджали читанню тексту немає.

Епістолярний діалог Бориса Дмитровича та Федора Павловича тривав упродовж 1902 – 1910 рр. з перервами. Зі змісту листів можемо припустити, що вони познайомилися не раніше 1901 р. На той час їх поєднувала громадська діяльність для видавництва «Вік», а також співробітництво із журналом «Київська старина». У 1904 р. діячі були учасниками Української демократичної, а згодом Української радикальної партій. У 1905 р. Ф. Матушевський та подружжя Грінченків стали активними співробітниками та дописувачами української щоденної газети «Громадська думка», а від 1906 р. разом співпрацювали у газеті «Рада», долучилися до діяльності київської «Просвіти». Також Борис Дмитрович з дружиною часто

проводили літо у смт Будаївці (нині м. Боярка Київської області), де лікарем працювала дружина Федора Павловича Віра Олександрівна. Це у свою чергу теж зближувало родини.

Перші листи Ф. Матушевського до Б. Грінченка, написані 1902 р., свідчать, що респонденти вели доброзичливий, але стриманий діловий діалог, ставилися один до одного з глибокою повагою. На це вказують звертання «Високоповажний Борисе Дмитровичу», «Високоповажаний добродію». У кореспонденціях, датованих 1904 – 1910 рр. проступає стиль більш відкритого, приятельського спілкування, а відповідно змінюються і звертання: «Дорогий Борисе Дмитровичу», «Любий Федоре Павловичу», «Любий, дорогий Борисе Дмитровичу».

Основна тема перших кореспонденцій – обговорення видавничих справ. У той час Федір Павлович навчався на юридичному факультеті Дерптського (Тартуського) університету, але підтримував тісні зв'язки з своїми друзями-співзасновниками видавництва «Вік», а також поширював серед знайомих та студентів у Дерпті (нині Тарту) інформацію про нові книжки та журнали, що виходили друком у Наддніпрянщині. Зокрема, дві листівки, надіслані Ф. Матушевським у березні 1902 р., містять інформацію про збір передплати на книгу Б. Грінченка «Драми та комедії», яка вийшла друком у Чернігові. Федір Павлович надіслав Борису Дмитровичу список шести передплатників та зібрані кошти на 7 примірників збірки (7 карбованців, 70 копійок). У згаданих листівках також натрапляємо на схвальний відгук публіциста на повість Б. Грінченка «Під старими вербами», що навесні 1902 р. друкувалася на шпальтах часопису «Київська старина» [13, ф. III, спр. 38690-38704, арк. 2, 19]. Лист, який Федір Павлович написав за місяць перед тим, містить цікаві відомості про умови проживання та навчання в Дерпті. Автор наголошував на труднощах життя студентів та висловлював щире бажання швидше повернутися до Києва: «Ой коли б вже швидше вирватися звідсілля! А тут таке повелося по вищих школах, що ніхто не може сказати чи він скінчить коли курса чи ні. Лихо та й годі» [13, ф. III, спр. 38690-38704, арк. 20 зв.]. 3 листа, датованого 2 квітня 1903 р., дізнаємося, що Ф. Матушевський працює над дипломним проектом, а іспити в університеті вимагали від нього значних зусиль та часу. Він робить невтішний висновок, що такий стан справ не дасть можливості зайнятися улюбленими громадськими справами і «живе житте ітиме під самісіньким твоїм носом». Окрім фактів біографії Федора Павловича, у цьому листі знаходимо російськомовний переклад вірша Б. Грінченка «На Батьківщині», що у 1903 р. був надрукований у 28 числі часопису «Північний край». Ф. Матушевський повідомляв, що це видання «вельми симпатизує українству», тому часто публікує переклади поезій Б. Грінченка, А. Кримського, П. Грабовського. Також особливістю цієї епістоли є досить приязний теплий тон – складається враження, що Ф. Матушевський пише листа доброму щирому другу. Вітаючи родину Грінченків з Великоднем, він вибачався, що рідко надсилає листи і просив адресата не ображатися. «Аби поняли й вірили, що сидячи тут я щодня думками і душею з Вами у Вашій любій родині», – так завершується текст кореспонденції [13, ф. III, спр. 38690-38704, арк.17].

Упродовж 1904 – 1910 рр. респонденти обговорювали проблеми побутового характеру, стан здоров'я, що свідчить про поглиблення міцної особистої дружби. Також на сторінках листів знаходимо цінні відомості, які дають можливість уточнити окремі моменти життєвого шляху та громадської діяльності респондентів. Зокрема, маємо інформацію, що у липні 1904 р. Ф. Матушевський одружився з активною учасницею української громади у Петербурзі, молодим лікарем Вірою Олександрівною Поповою. У листі від 29 червня 1904 р. він з майбутньою дружиною щиро запрошують подружжя Грінченків на весілля, що відбулося на хуторі Павлович (Салів-Кут) неподалік с. Мартова на Харківщині. Зміст цієї епістоли свідчить, що Борис Дмитрович входив у коло близьких друзів Ф. Матушевського, адже на урочистість останній запросив лише найближчих людей [13, ф. III, спр. 38690-38704, арк. 14–15 зв.]. Однак, Борис Дмитрович із дружиною не змогли приїхати на урочистість. У листі-відповіді від 9 липня 1904 р., Борис Дмитрович писав, що з Києва його не відпускають хвороба дружини та «гріх той, що ми досі не викінчили словаря». Цей короткий лист містить ширі теплі побажання молодят: «Можемо тільки послати Вам своє привітання сим листом і бажаємо Вам обом

щастя – здійснення найкращих і найдорожчих Ваших мрій і бажаннів. Бажаємо новій українській сем'ї сили на терновім шляху до ясної нашої мети свідомої української нації. А Вам обом особисто стільки квіток щастя, скільки обіцяє їх ясний весняний день» [14, ф. 587, оп. 1, спр. 2, арк. 1зв–2]. Наприкінці літа 1904 р. родина Матушевських переїхала в містечко Вовчанськ на Харківщині, де Віра Олександрівна отримала посаду земського лікаря. З листування діячів, датованого 1905 р., дізнаємося, що у цей час Федір Павлович працював у Вовчанській земській управі інспектором народних шкіл повіту. Перебуваючи на Харківщині, він намагався поєднувати службові справи із громадською працею, що було досить складно [13, ф. III, спр. 38690-38704, арк. 4–6, 9–13]. Лише наприкінці 1905 року родина Матушевських оселиться ближче до Києва – у селищі Будаївка (нині м. Боярка Київської області).

З відповідей Б. Грінченка стало відомо, що навесні 1905 р. у Києві активізувалася діяльність української інтелігенції. Він часто просив Ф. Матушевського якнайшвидше повертатися до столиці, надсилати йому свої публіцистичні праці. У цей час діячі беруть активну участь у роботі об'єднаної демократично-радикальної партії, підтримують суспільно-політичні зміни в країні, насамперед ліквідацію дії Емського указу 1876 року, працюють над організацією видання української преси. «... Вас тут дуже треба. Приїздіть і Ви впевнитесь в цьому самі», – писав Борис Дмитрович 25 липня 1905 р. [14, арк. 6].

Листи Ф. Матушевського, написані у цей час, мають значний інформаційний потенціал, позаяк дають можливість реконструювати атмосферу та простежити події, що відбувалися на Чернігівщині, Київщині Харківщині внаслідок початку демократичної революції. На основі змісту епістол можемо з'ясувати ставлення авторів до змін в країні, їх настроїв та прагнення у цей час. Федір Павлович описував клопоти з організацією земського зібрання Вовчанського повіту, умови праці у місцевому земстві, розповідав про родинні клопоти, зокрема повідомив про народження у травні 1905 р. сина Юрія [13, ф. III, спр. 38690-38704, арк. 8–13]. У листопаді 1905 р., перебуваючи у відрядженні в Львові, він намагався стежити за подіями у Наддніпрянщині, дуже переймався, що неналагоджена комунікація з Галичиною, тому із запізненням можна отримати пресу та листи. Федір Павлович висловив сподівання, що «у Києві вже виходять українські газети, що українці скористовалися волею слова» [13, ф. III, спр. 38690-38704, арк. 5].

Останній лист Б. Грінченка, адресований Ф. Матушевському, датовано 9 вересня 1909 р. З його змісту стало відомо що від початку цього року подружжя Грінченків перебувало в м. Оспедалетті (Італія), куди Борис Дмитрович поїхав на лікування від туберкульозу [14, арк. 8]. Останні кореспонденції Ф. Матушевського до Б. Грінченка – це дві короткі листівки, адресовані в Оспедалетті 7 березня та 19 квітня 1910 року. Вони містять відомості про початок весни в Україні та вітання зі святом Великодня. Федір Павлович висловив щирі сподівання на повернення Бориса Дмитровича до України та проведення літа на дачі в Боярці [13, ф. III, спр. 38690-38704, арк. 1, 3]. Однак, більше друзям не вдалося побачитися. 23 квітня 1910 р. Борис Грінченко помер в м. Оспедалетті, а 26 квітня 1910 р. Марія Миколаївна Грінченко написала Вірі Олександрівні Матушевській, що вони більше не будуть орендувати дачу у Будаївці (Боярці) [14, ф. 587, оп. 1, спр. 3, арк. 3].

Отже епістолярний діалог Б. Грінченка та Ф. Матушевського має значний інформаційний потенціал і є важливим джерелом для дослідження літературного процесу, громадського життя в Україні на початку ХХ століття. Разом з тим, листи містять фрагментарні, але цінні відомості, що дозволяють уточнити окремі факти життєвого та творчого шляху обох діячів. Масив епістолярію невеликий за обсягом, але це не применшує його джерельного значення. Запровадження його до наукового обігу доповнить джерельну базу історико-біографічних та літературознавчих студій.

Як джерело листування зацікавить істориків, джерелознавців, філологів.

Нижче друкуємо частину кореспонденцій Б. Д. Грінченка та Ф. П. Матушевського, датованих 1904–1905 рр. Текст подано за автографами листів зі збереженням мовно-стилістичних особливостей та авторської лексики. Написання окремих слів виправлено відповідно до норм сучасного правопису. Також відкориговано окремі пунктуаційні помилки,

але авторські розділові знаки збережено. Скорочення розкрито у квадратних дужках. Назви творів та книг написано в лапках. Збережено авторське написання дати листів. Після тексту кореспонденції подано легенду (місце зберігання).

№ 1.

29/VI, [1]904

Дорогі
Маріє Миколаївно і Борисе Дмитровичу,
і Настасіє Борисівно!

Знаючи, як Вам обом зараз ніколи, оскільки для Вас обох дорога зараз кожна година, ми, тоб-то я й Віра Олександровна, вже вдасмося до Вас з щиро-сердечним проханням завітати до нас [на] наше весілля, що відбудуватиметься 11-го липця на хуторі. Бувши у Вас, я не міг Вас запрошувати тоді, хоч мені он-як хотілося те зробити, бо нічого напевно не знав ще, коли, де й як саме відбудуватиметься наш шлюб. На тім тижні крутилося так все діло того, що мене заберуть у військо, то якимось про шлюб й не думалося; зараз трохи наче небезпечність минула, «пройшла мимо», як той янгол смерті, що побивав немовляток єгипетських, і я розписую листи до дорогих приятелів, яких вельми бажалося б бачити нам на нашім святі, щоб «благословили» нас на громадське життя.

Не думайте, що весілля одбудуватиметься гучно та бучно. Ні, окрім декількох близьких знайомих родини Лободовських, запрошуємо Сержа Олександровича з Володарем, Василя Миколайовича, Гнатовича-Шпоню петербурзьку, родину Євгена Харламповича та ще кількох своїх товаришів-дерптчан⁷⁴.

Відбудуватиметься все по-хуторянськи, вітатимемо гостей чим-каже Бог послав, але з найщирішим серцем.

Пам'ятаєте, як був у Вас, то розпитувався докладно про Вашу працю й заміри щодо літа, щоб знати, чи можу мати надію бачитися з Вами, чи ні. Обоє Ви так відповідали, що трудно було ті[й] надії вродитися й жити у моєму серці, але все ж, я і сам од себе, і од Віри Олександровни прошу, коли Ваша буде ласка, коли Ви може як раз пристосуєте до сього часу відпочивок собі та ще до того може зберетесь у Харківщину – провідати своїх, – завітати до нас.

Подаю Вам маршрути. Їхати треба до ст[анції] Чугуєва, а од Чугуєва треба кіньми 25 верст побиратися на хутор за слободою Печенігою⁷⁵ над Дінцем, біля с. Мартова. Хутір зветься всяко: і батчин-Павлова, і Фітюсьхиних, і часом Лободовських. Візники у Чугуєві завжди є і парокінні, і однокінні; парокінні беруть рублів 3, а однокінні 1 р. 75 – 2 р.

Адреса для листів і депеш: Печеніги Харк[івської] губ[ернії], мені або Вірі Олександровні. Днів зо два перед сим написав я листа до Сергія Олександровича, та й не знаю, чи одібрав він його, – боюся, чи не у війську вже він.

Зараз пишу до Володаря і Онисі Федоровни, просючи їх до себе і, разом з тим, прошу, щоб зараз мене сповістили коротесенько у Харків про Сергія, бо вчора я з хутора прибув у Харків і пробуду до 5-го ранку.

Братерськи обнімаю Вас, прошу ще раз і жичу Вам всього найкращого.

Ваш щирій Ф. Матуш[евський]

Віра Олександровна просить низенько вклонитися Вам од неї.

ІР НБУВ, ф. III, №38690-38704, арк. 14–15 зв.

⁷⁴ Автор листа має на увазі Сергія Олександровича Єфремова, Володимира Федоровича Дурдуківського, Василя Миколайовича Доманицького, Олександра Гнатовича Лотоцького та родину Євгена Харламповича Чикаленка.

⁷⁵ Тут і далі в тексті підкреслення рукою Ф. Матушевського.

№ 2

З Києва, липця 9 дня
1904Дорогий
Федоре Павловичу!

І рада б душа в рай, та гріхи не пускають; а наш гріх той, що ми досі не викінчили словаря, і він не пускає нас з Києва. Та й не один сей, а є ще й другий: хвороба Марії Миколаєвни. І мусимо лишитися в Києві, хоч би й хотіли бути вкупі з Вами в Ваш ясний день, щоб привітати Вас із ним. Можемо тільки послати Вам своє привітання сим листом і бажаємо Вам обом щастя – здійснення найкращих і найдорожчих Ваших мрій і бажаннів. Бажаємо новій українській сем'ї сили на терновім шляху до ясної нашої мети свідомої української нації. А Вам обом особисто стільки квіток щастя, скільки обіцяє їх ясний весняний день.

Братерськи обнімаю Вас і стискаю Вашу руку.

Ваш щирий Б. Грінченко

Пишу се від Марії Миколаєвни і від себе, бо Настя ще у Львові, але певний, що це також і її бажання.

ЦДІА України в м. Києві, ф. 587, оп. 1, спр. 2, арк. 1–2.

№ 3

Любий Федоре Павловичу!

Вибачайте, що пишу олівцем і пишу лежачи, бо вигадав нездужати.

Ваша звістка про те, що в кінці сього місяця маєте приїхати до К[ієва] дуже нас звеселила і не тільки через те, що завсігди ми хотіли бачити Вас у Києві, але й через те, що Вас тут дуже⁷⁶ треба. Приїздіть і Ви впевнитесь в цьому самі.

Жду принаймні Вашої звістки про скорий приїзд.

Не пишу більше, бо не можу допугтя скласти фраз. Наше привітання Вам обом.

Ваш щирий Б. Грін[ченко]

1905. VII, 25

З Києва

ЦДІА України в м. Києві, ф. 587, оп. 1, спр. 2, арк. 6.

№ 4

Вовчок
30/VII [1]905Любий, дорогий
Борисе Дмитровичу!

Лиха година нас всіх спіткала: хороба вклала Вас у ліжко, а я хоч і не лежу, але от вже 10 днів як ледве ворущусь. Лікарі ніяк втямки не візьмуть, що мені таке. Коли б не сухоти, бо є деякі натяки на те.

Так, то правда, що в кінці сього місяця я мав думку прибути до Києва, але не вийшло мое діло: справи службові затримують мене, а тут ще не за горами Земське зібранне, треба писати доклади, треба по школах їхати справозданне готувати тощо, а тут ще не здужаєш. Прийдеш з управи як викручений рушник, наміришся щось зробити, листа написати, а тут тобі шасть у хату одно, друге, третє...

Написали ми табличку і вивісили на дверях, що буваємо вільні між 6–8 год[инами], але то ні до чого.

Щоб він був пропав сей Вовчок, де він взявся на мою голову!

Віїду я звідсіля між 3–8 серпня і то на кілька часу тільки знову через те ж таки земське зібранне, а потім на тижнів два вернуся, понаписую доклади й відчити і аж у кінці серпня кину

⁷⁶ Підкреслення рукою Б. Грінченка

Вовчок назавжди. А може так зручніше зробити, що тепер не їхати, а зразу вже приїхати до Києва, щоб не вертатися сюди? Ждатиму од Вас звістки й поради скорої. Якщо мене жде така справа, що без мого найскоршого приїзду стоятиме пильне діло, що має велику вагу, то тоді я кину й «печене й варене» й зараз прибуду.

Все лихо у тому, що тут тепер так стала справа, що «третьому елементові» доводиться виконувати функції членів управи, бо фактично управи зараз тут немає, і якби я зараз оце поїхав, то страшенно підневідив би чимало важних справ. Отже конче мушу перебути ще хоч 3–4 дні. Після ж того як одберу од Вас звістку, що повинен зараз їхати і назавжди, – то приїду, – хай роблять, що знають: свої рідні справи ближче й дорожче, а якщо можна на деякий час дати мені одсрочку, хоч до кінця серпня, то напишіть. Тільки на мене не зважайте, а зважайте, насамперед, на те, що треба.

Добре було б, коли б відшукався чоловік, який би мою посаду зараз взяв. Тут діла цікавого багато, тільки треба людину з широкою ініціативою й витривалу, стійку. Шкода буде, коли посадять або кого-будь або кацапа. А роботи цікавої багато! Мене жаль бере, що повинен кинути те, що розпочав! Посидіть би тут років два-три і можна поставити діло як слід, а то – «мерзость запустения». А тим часом в повіті 123 школи! Останніми часами й третій елемент досить симпатичний згрупувався тут. Сяк так жити можна.

Може знайдеться людина путяща.

Яка ж Вам хворість вкинулася? Чому не пишете?

Жду нетерпляче од Вас звістки хоч коротенької. Братерськи цілую Вас і сердечно вітаю Марію Миколаєвну й Настю Борисовну.

Де Сергій й як він здужає?

Ваш Ф. Мат[ушевський]

ІР НБУВ, ф. III, №38690–38704, арк. 11–12 зв.

№ 5

До Бориса Грінченка
в Russland Росія – Київ
Ул[иця] Гоголівська ч. 8

4/XI [1]905

[Львів]

Здоровив би Вас каб було з чим, але поки що не можу. Лист одібрав, але спізнився він прийти завчасу. Вийшло не по Вашому й не по моєму, а таке щось собі – «серединка на половинці». Ну та най вже буде й так. Обставини у всьому винні.

Я засумував був, не одбираючи жодних звісток, але нарешті оце ожив. Комунікація ще як слід не налагодилась, бо листи часом приходять – часом ні; також і з газетами. Почали були доходити хоч телеграми «Київ[ких] Откл[иков]», а от вже 4 дні й їх нема.

Я певен, що у Києві вже виходять українські газети, що українці скористовалися волею слову. Чи помиляюся може? О коб я не помилявся. Я думаю, що часописи виходять вже в Полтаві, Одесі, Чернігові, Харкові, Катеринославі, Катеринодарі, Житомирі і т. д. Чи помиляюся? Цілую всіх. Ваш (підпис) [Ф. Матушевський].

ІР НБУВ, ф. III, №38690–38704, арк. 4.

Конфлікт інтересів

Автор заявляє, що конфлікту інтересів щодо публікації цього рукопису немає. Крім того, автор повністю дотримується етичних норм, включаючи плагіат, фальсифікацію даних та подвійну публікацію.

Список використаної літератури.

1. Зібрання творів. Епістолярна спадщина / Ред. рада Огнев'юк В. О., Яременко В. В та ін. Київ : Київський ун-т ім. Бориса Грінченка, 2020. Кн. 1. 678 с.
2. Кіраль С. ... Віддати зумієм себе Україні»: Листування Трохима Зіньківського з Борисом Грінченком. Київ – Нью-Йорк, 2004. 520 с.

3. Миронець Н. Листи Федора Матушевського до Євгена Чикаленка (1917 рік). *Український археографічний щорічник*. Київ, 2006. Т. 13-14. Вип. 10-11. С. 640-675.
4. Павлик Н. В. Листування Трохима Зіньківського з Борисом Грінченком: комунікативно-прагматичний та функціонально-стильовий аспект. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Вип. XXIII. Ч. 1. С. 448-455.
5. Погребняк І. В. Дружнє листування Бориса Грінченка з Трохимом Зіньківським та Іваном Зозулею. *Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки: матеріали II щорічної Всеукраїнської науково.-практичної конференції*. 2012. Вип. 1. С. 317-325
6. Погребняк І. В. Контекст доби в епістолярії Бориса Грінченка. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2016. № 8. С. 84-88.
7. Чорна М. М. Літературна критика в епістолярії Бориса Грінченка. *Філологічні трактати*. 2013. № 1. С. 62-67.
8. Якобчук С. О. Документальна спадщина Ф. П. Матушевського: історико-джерелознавчий аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук. 00.07.06. Київ, 2011. 20 с.
9. Якобчук С. О. Листування Ф. П. Матушевського до М. С. Грушевського (1896-1911 рр.) як історичне джерело. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2009. Вип. 13. С. 368-381.
10. Якобчук С. Листування Ф. П. Матушевського до С. О. Єфремова як джерело дослідження громадського життя України початку ХХ століття. *Наукові записки: Збірник праць молодих вчених та аспірантів / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України*. 2010. Т. 20. С. 215-237.
11. Якобчук С. Листування Ф. П. Матушевського з українськими письменниками. *Київська старовина*. 2010. № 4. С. 126-147.
12. Яременко В. Наукова і епістолярна спадщина Бориса Грінченка : монографія. Київ: ТОВ «Юрка Любченка», 2021. 383 с.
13. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського.
14. Центральний державний історичний архів України в м. Києві.

N.O. YAKOBCHUK, Ph. D. (History),

Senior Researcher of the Department of Pedagogical Source Study and Biographistic

e-mail: n_yakobchuk@ukr.net ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2679-2643>

V. Sukhomlynskyi State Scientific Educational Library of Ukraine

9 M. Berlynskyi Street, Kyiv, 04060, Ukraine

BORYS HRYNCHENKO AND FEDYR MATUSHEVSKY: EPISTOLARY DIALOGUE

The complex of mutual correspondence between Borys Dmytrovych Hrinchenko and Fedir Pavlovich Matushevskiy - well-known public figures, representatives of the Ukrainian national movement of the beginning of the 20th century is analyzed in article. The content and source value of the epistolary dated 1902-1910 were studied. Texts of autographs of individual epistles are added to the article.

The purpose of the research is to determine the thematic range, informational potential and source value of the correspondence for the study of the social and cultural life of Ukraine at the beginning of the 20th century, as well as to clarify the key stages of the life path of the respondents.

Research methodology. The article is written on the basis of the principles of historicism, scientificity and systematicity. General historical and source research methods are applied: analytical, synthetic, chronological, heuristic, critical, archeographic and others.

The scientific novelty is due to the lack of a comprehensive study of the correspondence of Borys Hrinchenko and Fedir Matushevsky, the need to involve it in scientific circulation.

Conclusions. It has been established that the complex of correspondence between Borys Hrinchenko and Fedir Matushevsky has a small volume, but this does not diminish its value as a historical source. The thematic range and informational potential of the epistolary have been determined. Its significance for the study of the public life of Ukraine at the beginning of the 20th century, clarification of the facts of the respondents' biographies, is revealed. The analysis of the correspondence provides an opportunity to investigate the publishing activities of the figures and the working conditions of the Ukrainian intelligentsia at the beginning of the 20th century. An important topic in the correspondence is the discussion of the events that took place in Kyiv region, Chernihiv region and Kharkiv region as a result of the 1905 revolution.

Key words: *epistolary, Borys Hrinchenko, Fedir Matushevsky, Ukrainian national movement, public activity.*

References

1. Ohneviuk V. (Ed.). (2020). Collection of works. Epistolary heritage. T. 1. Kyiv: Borys Hrinchenko Kyiv University. 583 p. (in Ukrainian)
2. Kiral S. (2004). ... We will be able to give Ukraine back to ourselves : Correspondence between Trokhym Zinkivskyi and Borys Hrinchenko. Kyiv - New York. 520 p. (in Ukrainian)
3. Myronets N. (2006). Letters of Fedir Matushevsky to Yevhen Chykalenko (1917). *Ukrainian archeographic yearbook*. Vol. 13-14. № 10-11. P. 640-675. (in Ukrainian)
4. Pavlyk N. V. (2010). Trokhym Zinkivskyi's correspondence with Boris Hrinchenko: communicative-pragmatic and functional-stylistic aspect. *Actual problems of Slavic philology*. Vol. XXIII. Part 1. P. 448-455. (in Ukrainian)
5. Pohrebnyak I. V. (2012). Friendly correspondence between Borys Hrinchenko and Trokhym Zinkivskyi and Ivan Zozulia. *Research of young scientists in the context of the development of modern science: materials of the II annual All-Ukrainian scientific and practical conference*. Vol. 1. P. 317-325. (in Ukrainian)
6. Pohrebnyak I. V. (2016). The context of the day in the epistolary of Borys Hrinchenko. *Literary process: methodology, names, trends*. № 8. P. 84-88. (in Ukrainian)
7. Chorna M. M. (2013). Literary criticism in the epistolary of Boris Grinchenko. *Philological treatises*. № 1. P. 62-67. (in Ukrainian)
8. Yakobchuk S. O. (2011). Documentary heritage of F. P. Matushevski: historical and source-scientific aspect: Autoref. thesis for degree of candidate of historians sciences: 00.07.06. Kyiv. 20 p. (in Ukrainian)
9. Yakobchuk S. O. (2009). Correspondence of F. P. Matushevski to M. S. Hrushevsky (1896-1911) as a historical source. *Manuscript and book heritage of Ukraine*. № 13. P. 368-381. (in Ukrainian)
10. Yakobchuk S. (2010). Correspondence of F.P. Matushevsky to S.O. Efremov as a source of research into the public life of Ukraine at the beginning of the 20th century. *Scientific notes: Collection of works of young scientists and graduate students / Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies*. M. S. Hrushevsky National Academy of Sciences of Ukraine. Vol. 20. P. 215-237. (in Ukrainian).
11. Yakobchuk S. (2010). F. P. Matushevsky's correspondence with Ukrainian writers. *Kyivska Starovyna*. №. 4. P. 126-147. (in Ukrainian).
12. Yaremenko V. (2021). Scientific and epistolary heritage of Borys Hrinchenko: monograph. Kyiv: Yurka Lyubchenko LLC. 383 p. (in Ukrainian).
13. V. Vernadskyi Manuscript Institute of the National Library of Ukraine.
14. Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv.

Текст надійшов до редакції 02.02.2024. / The text was received by the editors 02.02.2024.

Текст затверджено до друку 16.02.2024. / The text is recommended for printing 16.02.2024.